

Gróf Teleki László és gróf Teleki Mária válási kísérlete és irodalmi visszhangja*

1800. április 23-án Bécsben hunyt el gróf Teleki Mária, gróf Teleki (III.) László felesége, néhány hónappal azután, hogy megszületett Johanna névre keresztelt kislánya. Teleki Mária életéről nem sokat lehet tudni, leginkább csak azt, ami a temetésekor megjelent szövegekből összerakható – férje pályájáról jóval gazdagabb ismereteink vannak.¹ Mária 1770. november 10-én született gróf Teleki (II.) Ádám és báró Wesselényi Mária leányaként, legidősebbként szülei tizennégy gyermeke között. 1788-ban vette feleségül harmadfokú unokatestvére, László (1764–1821), akire a nagy tekintélyű Teleki (III.) József (1738–1796) koronaőr legidősebb fiaként fényes jövő várt. Lászlót, akit házi tanítóként Cornides Dániel nevelt, majd megjárta Göttingát s beutazta Nyugat-Európát is, 1789-ben az erdélyi Gubernium tiszteletbeli tanácsosának tették meg, 1791-ben királyi kamarási rangot kapott, az 1790–1791-es diétán jelen volt Máramaros követeként. A Kolozsvári Református Kollégium gondnoka volt. 1796-ban Magyarországra költözött, az édesanyja (Roth Johanna) örökségként a család birtokába került sziráki kastélyba (Nógrád megye), 1803-ban a Királyi Tábla bírása Pesten, a Református Egyház Dunamelléki Egyházkerületének főgondnoka, 1811-től Somogy vármegye főispáni adminisztrátora, 1819-től a Hétszemélyes Tábla bírása. Lászlónak és Máriának négy gyermeke született: (IV.) Ádám (1789–1851), (IV.) József (1790–1855), (V.) Sámuel (1792–1857) és Johanna (1800?–?). László Teleki Mária halála után másodszor is megnősült, báró Mészáros Johannát vette feleségül, akitől három újabb gyermeke született: Dénes (kisgyermekként meghalt), (IV.) László (1810–1861) és Augustza (1813–?). Hogy Teleki Mária pontosan milyen betegségben halt meg, nem lehet tudni. Ismervén a kor leggyakoribb halálozási okait, feltételezhető, hogy lehetett kapcsolat utolsó szülése és halála között.

Teleki Mária és László házasságának nem feltétlenül volt minden pillanata boldog. Legalábbis erre utal az, hogy fennmaradt egy – alább közlendő – keltezetlen irat, melyben férj és feleség válásuk részleteiről egyezkedik. Természetesen a korabeli egyházi jog szerint csak *a mensa et thoro* – asztaltól és ágytól – szeparáltattak volna, azaz külön éltek, külön nevelték volna gyermekeiket, ám a házastársi hűség alól nem kaptak volna

* A szerző az MTA Lendület „Irodalmi nyilvánosság a polgárosodó Nyugat-Magyarországon (1770–1820)” kutatócsoport tagja. A dolgozat az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

¹ Feleség és férj életrajzához legutóbb lásd VADERNA, 2017, 183–185.

felmentést. Mivel e szerződésben már újszülött lányukról is rendelkeznek, a vagyongosztrási tervezet nem sokkal Mária halála előtt készülhetett.²

Mária temetése 1800. augusztus 31-én – tehát jócskán a haláleset után – történt a család sziráki birtokán. Magáról a temetésről viszonylag keveset tudni, de a hosszas előkészületek gondos tervezést sejtetnek.³ A reprezentáció viszonylag magas fokát mutatja, hogy 1801-es dátummal megjelent egy emlékező kiadvány (*Néhai G. Teleki Mária' sir-halma*), melyet férje állított össze.⁴ Ez tartalmazza Báthori Gábor, pesti református pap, a Dunamelléki Egyházkerület aljegyzője⁵ és Kolosvári István, sziráki lelkész gyászbeszédeit, valamint Teleki László hosszadalmas (több mint ötven oldal!), illetve Rác István, Vadasdi István, Mátyási József, Szabó András és Schedius Lajos rövidebb költeményeit. E szövegek mind magyar nyelvűek, Schediusé kivételével, amely német. A temetésen biztosan elhangzott a két prédikáció (Báthori utóbb a sajátját meg is jelentette gyűjteményes kötetében),⁶ ám hogy a versek közül elhangzott-e bármi, nem tudhatjuk, miképpen a temetés egyéb részletei (pontos menete, látványelemei stb.) sem ismertek. Talán a férj versének részlete lehetett az, amely a szertartáson is elhangzott, mivel felépítése tekintetében követni látszik a prédikációk érvmenetének némely vonását (például van egy rész a beszéd utolsó harmadában, ahol a gyászoló rokonság fontosabb tagjait emeli ki). Hogy Teleki egy ilyen kiadványt létrehozott, a Teleki családban egyáltalán nem volt kivételes gesztus: apósa a felesége, apja a sógora (gróf Toroczkay Zsigmond, 1732–1778) halálára írott gyászverseit adta ki. László költői életműve pedig szinte kizárólag ilyen versekből áll – feleségén kívül írt verset az apjának és az apósának emlékére is.⁷

Az is előfordulhat, hogy a temetés gazdag reprezentációja férj és feleség megromlott kapcsolatának utólagos elfedésére, megszépítésére szolgálhatott. Nem a Teleki házaspár az egyetlen, ahol ez a lehetőség felmerült. Rhédey Lajos rendezett 1804. április 15. hasonlóan fényes temetést elhunyt hitvesének, Kácsándy Teréziának. Ez az esemény – mivel ott Csokonai is fellépett – a magyar irodalomtörténet-írás talán legjobban dokumentált és legtöbbet elemzett temetése.⁸ Mindenesetre az ekkor még arisztokrata

² Elválási szerződés ágytól és asztaltól III. G. Teleki László és felesége G. Teleki Mária között, MTA KIK Kt, Vegyes 2r 18. sz. III. 9. (1. forrás)

³ Ennek alapvető monográfiája: SZABÓ, 1989.

⁴ *Néhai G. Teleki Mária' sir-halma*, 1801. Ennek részletes elemzéséhez lásd VADERNA, 2017, 183–195.

⁵ Báthori, aki később az egyházkerület püspöke lett 1814-től, igen jó kapcsolatot tartott fenn a Teleki családdal. 1838-ban például a pesti árvíz elől a sziráki birtokra menekült Teleki (IV.) József vendégeként. SZINNYEI I, 666–670.

⁶ BÁTHORI, 1820, 291–328.

⁷ Teleki József, 1779; Teleki Ádám, 1786; Teleki László, 1797; Teleki László, 1798. Teleki Lászlónak a MTA KIK Kt-ban őrzött kéziratos hagyatéka – a kinyomtatott szövegek kéziratai mellett – még számos egyéb gyászéneket tartalmaz. A jelzetek: Teleki László poémái, M. Irod. RUI 4r 51. sz.; Teleki László családi írásai, M. Irod. RUI 4r 52. sz.; Teleki László kisebb költeményei, M. Irod. RUI 4r 132/I.; Teleki László nagyobb költeményei, M. Irod. RUI 4r 132/II.; [Teleki László iratai], M. Irod. RUI 4r 133. sz.; [Teleki László iratai], Vegyes 4r 15. sz. I–II. köt. Telekiről mint költőről lásd VOINOVICH, 1899.

⁸ Rhédey pályájához lásd SZILÁGYI, 2011. A temetéshez lásd SZILÁGYI, 2014, 287–308. A fennmaradt dokumentumok: CSOKONAI 1804; *Kácsándi Theresia aszszony' utolsó tiszteletének, 's eltemettetésének leírása*, 1804 (kiadta: RÁKAI, 2001); FÖLDVÁRI, 1804; BUDAI, 1804; HATVANI, 1804; HÉCZEI, 1804.

rangot nem nyert Rhédey által szervezett nagyszabású eseményt a kortársak némi megütközéssel fogadták. Az a kedvezőbb értelmezés, amely szerint Rhédey csupán jelezni kívánta volna, hogy komoly gazdasági potenciállal rendelkezik, s mind a vármegyei, mind az országos politikában érdemes lesz számolni vele. Hiszen még az a gyanú is felmerült – Kazinczy pletykája nyomán Borbély Szilárd eredt ennek nyomába –, hogy Rhédey megmérgezte volna feleségét, s a fényes temetés mintegy ennek elfedésére szolgált volna, ám mivel erre mindössze egyetlen forrás – Kazinczy egy feljegyzése – utal, erről nem túl sokat tudhatunk.⁹

Mindenesetre, ha a Rhédey-eset mellé tesszük Teleki Lászlót, érdekes hasonlóság sejlik fel a háttérben: talán mind a ketten arra használták fel feleségük halálát, hogy a készülöben lévő botrányról (hütlenség és megromlott párkapcsolat) eltereljék a gyanút, s bizonyítsák, hogy az ő szerelmüknek mértéke nincsen, és hogy boldogságuk egészen a halálesetig határtalan volt. (E párhuzamot csak erősíti, hogy Rhédey Lajos is írt verset, amit ráadásul Csokonai versével egybekötve terjesztett.)¹⁰ Márpedig vannak arra utaló jelek, hogy valóban így történhetett – legalábbis akad olyan kortárs, a költő és katona Fekete János (1741–1803), aki fennakadt Teleki László gesztusán.

Gróf Fekete János és gróf Teleki László jó barátok voltak. Ismeretségük alapja a költészet iránti kölcsönös vonzódásuk, s bár Teleki leginkább a rendi költészet alkalmi formáival kísérletezett, Fekete mégis felfigyelt költői tehetségére. Valamikor 1797-ben írhatta meg első episztoláját barátjához, s a kéziratot anyagok alapján verses baráti levelezésbe kezdték.¹¹ Amikor azonban megjelent a *Néhai G. Teleki Mária' sir-halma*, Fekete szatirikus költeménnyel reagált, amiben elvitatta barátja őszinte vallásos hevületét és szerelmét. Voltaképpen Teleki hosszas és fájdalmas epicediumának paródiáját adja, majd megjegyzi, hogy „érte szivedet nem igen rongálta / Fájdalom, 's csak szokás versidet dictálta”.¹²

Teleki válasza sem marad el. Talán nem is az figyelemre méltó, amiképpen Teleki a kritikára reagál „rozsadás késekkel” vagdalkozó barátjának, hanem inkább az, hogy Fekete verses szatírája nem őhozzá futott be először, hanem kéziratban kezdett terjedni:

⁹ Lásd BORBÉLY, 2004; BORBÉLY, 2006. Az elképzelés forráskritikai megítéléséről lásd SZILÁGYI, 2014, 292. Kazinczy Rhédeyvel kapcsolatos álláspontjára jellemző, hogy még annak halálakor is ezt jegyezte naplójába: „[1828. május 21.] Söt gyönyörű nap, bár esős és hideg, mert ez nap hala meg Pesten Gróf Rhédey Lajos”. KAZINCZY, 2015, 92.

¹⁰ Rhédey versét Csokonai *Halotti verseinek* OSZK-beli példánya mellé kötve lehet elolvasni (jelzete: 201.194), de megtalálható egy önálló változata is (mely egy folyóirat melléklete lehetett egykor) ugyanitt az OSZK Any, 1808 8° dobozában. (Ezek unikális példányok a kiadványból.)

¹¹ Méltóságos Gróf Teleki László Úrnak Kedves Barátomnak, in: Néhai Galánthai Gróf Fekete János' Magyar Munkáji. I^o Rész, MTA KIK, K684/I, 94r–95v. Erre Teleki válasza: Egy jo Barátom Verseimre tévén valami fontos Reflexiókat, ugyan tsak kötött beszédben az arra valo Feleletem, Teleki László poémái, MTA KIK, M. Irod. RUI 4r 51. sz., 138v–141r. Fekete viszontválasza: Gróf Teleki László Úrnak Kedves Barátomnak, Néhai Galánthai Gróf Fekete János' Magyar Munkáji. I^o Rész, MTA KIK, K684/I, 97v–98v. S egy harmadik Fekete-episztola: G Teleki László Kedves Barátomnak, Néhai Galánthai Gróf Fekete János' Magyar Munkáji. II^{dik} Rész, K684/II, 81–82. Feketéről lásd MORVAY, 1903.

¹² Gróf Széki Teleki Mária halálára, Néhai Galánthai Gróf Fekete János' Magyar Munkáji. II^{dik} Rész, MTA KIK, K684/II, 172–175. (Forrás 2.)

De hogy elébb soknak rollam irt versedet
Mutasd 's tsak azután intézd lépésedet
Hozzám, azt nem vártam, 's nem is reménlettem
Görbe utat rollad felsem is tehettem
Tudnék ha akarnék ily modon felelni
Tudnék tsufolodva barmi hibát lelteni;
'S Erre jussom volna de nem természetem
Tsak intésből állyon azért feleletem[.]¹³

Mindez arra utal, hogy a kéziratos információáramlás nemcsak két személy között jött létre, s mintha a versek önmagukban eszközei lehettek valamiféle főúri nyilvánosságnak.¹⁴ Hogy Teleki publikált epicediuma is így terjedhetett, mutatja, hogy a Teleki-hagyatékban több kéziratos példánya is fennmaradt (s még az is lehet, hogy Fekete is egy ilyenre reagált szatírájával).¹⁵

S ha követjük azon sejtésünket, hogy Teleki azért írt hosszadalmas és érzelmes versezet felesége halálára, hogy megromlott viszonyuk hírét cáfolja, már érthető, miért tartotta álságosnak Fekete e gesztust, hogy miért nem magával Telekivel beszélte ezt meg, hogy miért használta véleménye artikulálására a főúri nyilvánosság alternatív útját, s hogy Teleki miért reagált oly érzékenyen a kívülről csak csipkelődésnek tetsző szatírára.

Források

1. Teleki László és Mária válási szerződésének tervezete (1800 elején) MTA KIK Kt, Vegyes 2r 18. sz. III. 9.

Elválási szerződés ágytól és asztaltól III. G. Teleki László
és felesége G. Teleki Mária között

Mi alább irttak egy felől én Groff Teleki László mint Férj, más felől pedig én Groff Teleki Maria mind Feleség, előttünk tartván nem tsak külső környül állásainkat hanem magunk különös természetunket, léptünk egymás között e következő egyezésre:

¹³ Teleki lemásolta Fekete versét is ezzel a kommentárral: „G. Fekete János Urnak a' Feleségemről irott Versemmek, némely részt el olvasván nem tudom mi okból vezéreltetve e' következő Poemat adta által, de elébb a' fél városnak el olvasta”, (Teleki László poémái, MTA KIK, M. Irod. RUI 4r 51. sz., 151v–153v), majd következett a sajátja (itt szintén kommentárral, melyet a Forrás 3 alatt közlünk is): 154r–157r. Teleki válaszában kéziratos változatai: MTA KIK, Vegyes 4r 15. sz. II. köt., 1. sz., M. Irod. RUI 4r 132/I, 3r–5v.

¹⁴ A főúri költészetről mint kommunikációs formáról lásd VADERNA, 2017, 243–278.

¹⁵ Lásd MTA KIK Kt., M. Irod. RUI 4r, 132/II, 81r–112v; Vegyes 4r 15. sz. I. köt. 13. sz., Vegyes 4r 15. sz. II. köt., 4. sz.; M. Irod. RUI 4r 51. sz., 94r–122v.

1mo Mivel a Sz. Házasságnak, a testi gyönyörűségeen kívül a mely töllünk mind két részről majd szinte egészben el multt, az egyett értés, a leg tisztább indulatokon fundáltt egyenes Barátság, a gyermeki[n]knek Isteni félelemben Jo erköltsökben valo nevelések és a tsendes Ház Tartás a tzélya, e pedig a környül állásokra, és a mind két reszről nehezdedt ' ezután még inkább nehezdedhető tsudalatos természetünkre nézve ezen az úton nem igen remenlhető; azért mind két részről, hogy az egymás között való kedvetlenséget el távozassuk azon egyeztünk meg, hogy ezután; egymást mind két részről némely Hazassagi kötelességeknak telyesítésétől dispensáljuk, és magunkat arra a Lábra tegyük, a melyen szoktak lenni azok a kiket a protestansok Jus Ecclesiasticuma szerint a Thoro et Mensa separálnak. Melyet annyival is inkább gondolunk veghez vihetőnek lenni, hogy a Reformata Sz. Ecclesiának rendtartása szerint a Házassági Szövetség nagy reszint tsak civilis Contractusnak tartathatik, és így az ilyen színü közös egyezés által a Hazassagi Szovetség Szentsége és méltósága meg nem rontatik. Ugyan tsak távol légyen hogy ez által a szabadabb és illetlen élet modjára egymásnak mind két részről leg kisebb szabadságot is adni szandekoznánk, vagy a hazassagi tiszta életnek kötelessége alól egymást feloldozni igyekeznenk sőt inkább ezutonnis szentül valo meg tartására mind két részről egymást obligalyuk. De

2do Mivel az ilyen színü egyezés nem szükséges, hogy közönségesen tudva legyen azért is ennek is egyik főbb törvénye a lesz, hogy ezen egyezés mind maga közönségesen mind minden pontyai különösen mind addig titokban maradjanak a mig valamellyik rész ennek meg nem tartása által alkalmatosságot és okot szolgáltatott a masiknak arra hogy azt külső erő és hatalom által ennek meg tartására szorittatni kintelenítettik.

3^{io} Az elebbeniek szerint azért valamint egy felől a külön élés és haz Tartás szükséges úgy mas felől ha az idő és alkalmatosság ugy hozza magával az egy helyt való mulatás is meg eshetik, tsak hogy a Separatio a mensa et thoro mind két részről szoroson observáltassék.

4° Mivel pedig az ilyen színü külön élésben a gyermekek leg tobb kart szoktak szenvedni, azért gyermekeinkre nézve abban egyeztünk meg, hogy a természeti igasság és egyenesség szerint a Leanykának nevelése az anya, a fiaink nevelése pedig az apa szoros kötelessége legyen ugy mindazonáltal hogy mind két rész ne tsak minden idegenseget ezen tekintetben el kerülni igyekezzék, ha nem az nem az illendő influxussát is a masiknak meg ne tagadja; hogy így a külön éléssünknek mivolta gyermekeinkben szüléjikkhez való tiszteleteket és szereteteket egy se más reszre nézve ne kissebbitse.

5° Jol tudom én alabb irtt Groff Teleki László, hogy nékem mint Férjnek szorosb kötelességem az hogy a Feleségemnek Groff Teleki Mariának illendő Tartásáról gondoskodjam mely kötelességemet annyival is örömebb telyesitem, hogy a felyebb ki nevezett Feleségem szep tulajdonságaival nem tsak életemnek számtalan napjait meg édesítette, sőt mostis az én méltó tiszteletimet sok tekintetekre nézve magának meg tartya. Azonban mivel egy felől a Feleségemnek magának szép vagyónkája vagyón, más felől pedig en még Hazunk környül állása miatt sokat a magaméből magam nagy fogyatkozása miatt által nem adhatok, azért ezennel az ő és Leanykánk tartására által adom minden maga Jószágát és együtt eddig tett mindennémü acquisitumainkat, és e

mellé rekesztek most minden Esztendőbe ezer Rhénus forint kész pénzt, ha pedig az N. Edes Atyám successióján kezembe jön minden Jozág akkor teszek hozzá 3000 M forintokat; ha pedig a mit az Isten sokaig el távoztasson az Anyám successióján is kezemben jön a rátum akkor mellyé rekesztek 5000 M forintokat. De hogy ezen punctumot még jobban is meg világosítsam a felyebb irtt kész pénz summakon kívül kezébe megyen a Jozágomokból [!] úgy hogy mindég ott maradjon (a) Az egész Nyulasi-Jozág¹⁶ minden appertinentiaival és acquisitumaival együtt (b) Az egész Lonai Jozág¹⁷ minden appertinentiaival és acquisitumaival együtt. (c) A Nehai özvegy Generalis Groff Teleki Adamne Sz. Páli¹⁸ Jozágának negyed része, /: mert az Ifiabb G. Teleki Samuel arendáját mivel magaban is terhes fel mondtuk (d) A Szakátsi rész és portio.¹⁹ (e) A Kolosvari Haz külső és belső œconomiájával és haszon vételivel, tsak hogy Kolosvárat mindég öt szobanyi szállásom és mikor benn leszek hat lóra való széna és zabbéli intertentiom légyen. Mely illetéknéppen meg határozott tisztességes élet fen tartásáért tartozik felyebb irtt Feleségem a Leánykám tisztessé tartani és nevelni valamint én is a nállam meg maradatott vagyonkámól tartozom a Fiaim tisztességes nevelésekről providealni. Mikor pedig vagy Leánykám Ferjhez megyen vagy Fiaim meg házasodnak, akkor köz egyezésből azt tsinályuk javokra a mi sorsunkhoz képest ki fog töllünk telni, és amit az Apai és Anyai Sorge leg jobbnak fog találni. Azonban

4° [!] Mivel ezután successioim kezembe való vétele által Magyar orszagon is Jozagokat kapok, és mivel a Feleségem is talám nemelykor örömet lakna, azért ha felyebb kész pénz summak helyet Magyar Országon kívánna Jozágot kész leszek alabb egy részit azon summaknak Magyar országon lévő Jozagaimból kipotolni, sőt ha Isten aldásából nevezetessen vagyonkám proportioja szerint a Feleségem jövedelmét ennél bővebben is meg szaporítani, mert az Istennel bizonyitom hogy ezt fogom tartani főbb gyönyörőségemnek ha minden tekintetben ezutan is úgy viselhetem magamat hozzája, hogy soha meg ne bányá hogy Ifúsága napjait nékem fel áldozta.

7mo Mivel pedig a Kolosvári Ház a tuztól sokat szenvedett a mi még az őszön túl készíteni való leszen annak felit örömet fogom hordozni.²⁰

8° Mivel pedig a Feleségemnek Testvéreivel²¹ való osztalyából némely terhek maradtak reánk, azért én ugyan minden Jozágot tereh nélkül adok által, de ezen terehnek separatiójának fundussául meg tartom magamnak a nehei Ipattól maradtott ezüstöt, ide értettetik az Anikó Hugom emaritatiója is.

¹⁶ Kisnyulas (ma: Milășel, RO).

¹⁷ Magyarlóna (ma: Luna de Sus, RO).

¹⁸ Magyarszentpál (ma: Sânpaul, RO).

¹⁹ Alsószakác (ma: Secaș, RO).

²⁰ A ház valószínűleg az 1798. évi nagy kolozsvári tűzvészben sérült meg: JAKAB, 1888, 734–735.

²¹ Teleki Máriának 13 testvére közül mindössze ketten éltek meg a felnőttkort: gróf Teleki Polixéna (gróf Kendeffy János felesége) és gróf Teleki Anna (gróf Degenfeld Miksa felesége).

9no Kezemnél megtartván pedig az Anikó Hugom²² Capitalissait, és Jozságát, az azokról való szamadást valamint magamnak meg tartom, úgy azokból semmi nevel nevezhető terhet a Feleségem vagyonyára háramlani nem engedek.

10^a Annak meg bizonyítására pedig hogy nem az igaz szeretet fogyatkozása hanem a környül állások mostohasága kénszerített bennünket az illetén köz meg egyezésre, azért azonis meg egyeztünk ezen írásunk rendében, hogy a míg ezen contractusunk pontjai szerint allani fogunk, ha addig valamelyikünk ez árnyék világból ki szállitattatik a másik minden vagyonyában és acquisitumában succedályon; vagy mindazonáltal hogy az mindég az életben maradott résztől közös gyermekeink hasznokra és javokra forditassék és a meg holt résznek rendelése szerint az élőnek halála után a közös gyermekek között fel osztassék.

11° Mivel pedig konyen meg eshetik hogy környül-állásaink és gondolkozásunk modja változásán, ujonnan egyben szandékoznánk kelni azért a maga idejében köz akaratból meg eshető új egyben kelésünket ezen Contractusunk semmi részben ne akadályoztathassa, ezennel meg határoztuk.

12no Mivel végre egyfelől minden harag és neheztelés nélkül akarunk mind két részről egymástól el valni, és masfelől közös gyermekeinket egyezett erővel jól és Istenesen nevelni szandékozunk azért mind két részről el múltt 's meg esett hibainkról egymástól engedelmet kérvén, mind két részről tökéletes el felejtést ígérünk, és attól a veséket és belső részeket vizsgáló hatalmas Istentől mind egymásra, mind pedig közös gyermekinkre és azoknak nevelésekre a leg tisztabb aldást minden nap konyorogni el nem mulasztjuk.

Mely illeténkeppen tiszta szivből, s szabad akarattól szarmazott és tsupán a magunk nyugodalmára, és közös gyermekinknek valasagos hasznára tzelozo meg egyezésinknek nagyobb erősségére, ezen contractusunkat tulajdon subscritionkal és petsétinkel meg is erősítettünk, és ezzel ennek minden mind két részről bennünket illető pontyainak, szentül és igazánvaló tartására magunkat obligalyukis. Sign.

**2. [Gróf Fekete János:] Gróf Széki Teleki Mária halálára
(1800. augusztus 31. után) MTA KIK, K684/II
(Néhai Galánthai Gróf Fekete János' Magyar Munkáji. II^{dik} Rész),
172–175.**

Test bontássá váltak halottas verseink,
Élők unalmával ditsérjük hiveink;
Nem elég sirjoknál virtusok jegyezni
Ataljában, 's rajtok igazán könnyezni;

²² Teleki Lászlónak nem volt Anikó nevű (vagy így becézhető) lánytestvére, ezért feltételezhető, hogy valamely nála fiatalabb nőrokonáról van szó. A kérdéses rokon azonosítása a családfa segítségével nem sikerült.

Leg kisebb tagjaik külön rajzoltatnak,
 'S Fabula történet értek pusztítottatnak.
 Virgiliust Horátz lám nem így ditsérte,
 'S szive fájdalmait rőfökre nem mérte;
 Más hangon zokogott Sappho Phaonnyáért,
 'S Lesbiának Catull', kedves madaráért.²³
 A' mi nálunk mindent szokott volt rontani,
 Vallás külömsége, tudta fel bontani
 Bölts, de Kalvinista Hazánkfaiban
 Jo gustus törvényit, hogy holtért Jajiban
 Muzsájok, éneklük, hosszas unalmára
 Rámázná versiket, 's Dávid zoltárjára;
 'S minthogy a' Páristák, röviden irának,
 Ők azértis hoszszan, holtról kótálnak.
 Vallyon mikor jutunk azon jozanságra,
 Hogy már nem szorulván illy balgatagsára,
 Egyes szívvél fogjuk, a' fő valóságot,
 Imádni, 's Virtusban látni boldogságot,
 'S Homályos igéken, szűnvén czivakodni,
 Hogy egymást segítsük, azon iparkodni?
 Erdemes Aszszonyság! ki mondom sirodnál,
 Hogy majd minden vallás, tsak babonákból áll;
 'S azért midőn arra rozsákat hinteni
 Kivánok, Hazámat így mertem inteni;
 Tudván, hogy az által, fel ható lelkednek
 Kedvesebb oszlopok tőlem emelkednek,
 Mint ha tagjaidat, külön ditséretre
 Venném, 's ereklyéül bálvány tiszteletre.
 Elmédnek fedele, hogy kellemetes volt,
 Hogy ki téged látott, barátságra hódolt,
 Azt tudják e' város kesergő lakosi,
 De társaságodnak még belsőbb sorsosi
 Olly maga viselést te benned bámultak,
 Mellyre más Dámában, tsak ritkán hárúltak.
 Tudtad tudományod böltsen el rejteni,
 'S Tsak rá szorítottván, egy két szót ejteni,
 Mellyből ki tetszhetett, hogy bár nem kérkedel,
 Tudományra nézve mégis vetekedel
 Sok délczes férfiuval, ki magát firtatta,

²³ Lásd Horatiusnál: Carm. 4.12; Szapphó történetéről Ovidiusnál: Heroides 15; Catullus madárkájának siratása: Carm 3.

'S Tudása vékonyát bőven táalgatta.
 Noha mindég Virtust, étedben követtél:
 Lajstromot hibákról, másokban nem szedtél,
 'S nem hallatott nemed, rut rágalmazása
 Kegyes ajakidból, mert azok szollása
 Ezer más tárgyra, minthogy terjedhetett,
 Unalomtól soha, rá nem vezetted
 Hogy a társaságot, tsak azzal mulassa
 Miket tesznek mások, 's jo hírét fagassa
 Jelen nem lévőknék, furtsa gonossággal; [!]
 Tudtad Te, nagy Aszszony! rendes nyájassággal
 Téged Tisztelőket, óránként mulatni,
 És tsak butszuzások, velek sajnáltatni;
 Igaz anya voltál kedves gyermekidhez,
 Tanáts ado barát minden Testvéridhez;
 Szerelmes Féjdednek, hiv Társa bajiba,
 Őtet vigasztaltad, élet próbáiba;
 'S Himennek lánczai, rozsákkal fonattak
 Kőrlöttetek, 'S arrol ritka próbát attak,
 Hogy a' jo Házasság leg főbb boldogsága
 Embernek é Földön, 's igaz Mennyországa.
 Itten volna helye, tzifra Tropusoknak,
 Ha zokogni tudnánk, modjára másoknak:
 De tiltván életed, szép együgyűsége,
 Vágyás nélkül valo lelked felsősége,
 Hogy pusztitsam érte a' Mithológiát,
 Vagy a' sokszor használt, unalmas Bibliát,
 Hasonlatosságok fel találására,
 Aszszonyinkat inkább serkentem példára,
 Mondván: ha kívánnak, jo emlékezetet
 Siron tul, 's könnyező, szives tiszteletet,
 Hogy iparkodjanak, Tégedet követni,
 'S Hirek szent állását, szivbe helyheztetni.
 E sirnál, Vándorló! könnyiddel áldozzál,
 'S Hogy több illyes nőjjön, azon imádkozzál.

Küldés.

Ha mertem e versben rossz izlést kárpálni,
 Azzal nem kívánlak Barátom! rostálni,
 Tudván hogy vallásnak hodolsz, nem eszednek,
 Midőn ezerekre nő száma versednek,

Mellyet Máriádnak irtál halálára
Kalvin Magyar nyája komor szokására.
De tán a' Satyra, mert nevetni szeret,
Azt mondná, hogy azért irhattál ezeret,
Mert érte szivedet nem igen rongálta
Fájdalom, 's tsak szokás versidet dictálta;
'S Minthogy mindeneket, hogy zokogni látszál,
Fel keresni kívánsz: versed Tonussá vál.

3. III. G. Teleki László verse G. Fekete Jánoshoz MTA KIK, M. Irod. RUI 4r 51. sz., 154r–157r.

Mivel és mi által érdemlettem légyen azt meg hogy ez a' külső szinnel magát barátomnak mutatott Méltóságos Generalis, egyszerre minden helyes ok nélkül reám nézve atra bilissinek oly szabad mezőt engedjen, azt máig se tudom még képzelniis. Én is meg ez előtt egy két esztendővel tapasztalván valamennyire ehez hasonló affectatioit, süzségesnek tartottam, a' meg történhető Recidiváknak meg előzésére e' következendő Versekben meg felelni; mellyeket tsak azok érthetnek tökéletesen, a' kik a' Méltóságos G. Fekete János Ur gondolkodása 's élete modját közelebről esmérík.

Érdeklesz Barátom kártékony szerekkel
Rongáloed Versemet gúnyolód Versekkel
Köszöntem 's köszönöm mit Páromrol mondtál
Ezen részről szived minden próbát kiáll.
Sőt a' mit ellenem vétettél versedben
Aztis meg tisztelem elmés személyedben.
Gondolván zabolán nem tudtad tartani
Elméd, 's így sértésem ki kellett mondani
En bizony az elmét, ha sértis tisztelem
Gyakron Baratomért vágását el nyelem.
Ha bennem van hiba jobbitni szándékom
Magam szeretete ritkán akadékom
De hogy elébb soknak rollam irt versedet
Mutasd 's tsak azután intézd lépésedet
Hozzám, azt nem vártam, 's nem is reménlettem
Görbe utat rollad felsem is tehettem
Tudnék ha akarnék ily modon felelni
Tudnék tsufolodva barmi hibát lelteni;
'S Erre jussom volna de nem természetem
Tsak intésből állyon azért feleletem

Nem mind arany, a' mi fénylik ragyogással
Tseh gyémánt²⁴ is ragyog gyakran tsillámossal
Az Aranytól fűstyit tudom választani
Tsufsaggal nem tzéloom Társam jobbittani.
Eltávozzon tehát méreg zavarékja
Ne rontsa meg versem bilis²⁵ hulladékja
Mennél inkább sértél én annál jobb leszek
Rajtad és magomon erőt tsak így veszek.
A' lész Triumphusom leg főbb garádittsa
Hogy szívem elmédet jo utra szorittsa.

*

Hogy versim hosszasak kérdésbe sem hozom
'S Ha hiba jobbitni másszor szándékozom
De sokszor a' bánat úgy tölti szívűnket
Hogy az meg szalasztya kesergő Nyelvűnket.
Szolhat a satyra azzal nem gondolok,
Tsalfa gunyolásnak soha sem hodolok,
Zoilus²⁶ mindenben akadhat hibára
Mindnyájunk lépését huzhattya rámára:
Tsak barátink által bennűnket ne sértsen
'S Kárunkra azokkal ő egyet ne értsen.
Ez az a mi fájhat és szívűnk sértheti
Ezzel leg jobb tzélyát gyakran el vétheti.
Mit Zoilus rollam modhat, el mondhatod
Abbol meg ítélem millyen indulatod,
De hogy éppen eztet most szádban tehette
Azzal nem engemet személlyed sértette.
Értesz Te jól engem bár nem magyarázom.
'S Hogy figyelmetessé tészlek nem hibázom.
Mert ki illyen tüzet nem érzett magában,
Hogy meri nevetni azt ember Társában.
Azt sem értem hidd el a' Vallás mit tégyen
Vers modjánál, 's hozzá mi köze légyen.
Ama belső Vallást szívemből szeretem
De azért a' külsőt soha meg nem vetem.

²⁴ cseh gyémánt – hegyikristály, melyet sokszor gyémántként árultak, itt: 'hamis ékkő.

²⁵ bilis (lat.) – 'harag, megbotránkozás.

²⁶ Zoilus – görög szofista filozófus (i. e. 4. sz.). Az utalás arra vonatkozik, hogy Zoilus vitatta Homérosz költői tehetségét és eposzaiban számos hibát, következetlenséget mutatott ki.

'S Ha fogyatkozását sokban által látom
Még is gunyoloja nem lehet Barátom
Okos Vallás szükség 's ki ezt sértegeti
Az több kötelétis könnyen meg vetheti
Ki pedig a' virtust labbal tapodhattya
Köz Társaságunknak az tsupán tsak Fattya.
A ki tsak tréfálgat az ártatlansággal
Barom az nem ember, Tygris valósággal.
A ki gyengébbeknek a Virtust meg bontya
'S Ámitto okokkal gyökerét fel rontya
Ki ugy él hogy másutt nem várja jutalmát
Ki fő valóságnak nem féli hatalmát
Nintsen semmi tzélya annak életében
Istenét keresi maga személyében
Annak talám nintsen Vallás Babonája
De hibás szívének lyukatos rostája
Nem hiba magában valamit nem hinni
Ebben a' győződés szokott minket vinni
Ezt pedig semmivel sem erőltethetjük,
A' változást benne okokkal tehetjük.
De a' mellynek kevés akár melly vallása,
Annak ki tetszhetőbb a' moralitassa
Az elsőt a' másik mindég potolgattya
E jegyzés az embert éppen nem tsalhattya
Vigyáz hát hogy nállad másképpen ne légyen
'S Ebben a' Satyra tárgyúl fel ne végyen.
De vigyázz arrais hogy mikor máshoz férsz
Vagy mikor verseddel valakit meg ditsérsz
Ugy szoly hogy a' Fiut Apjának kárával
Soha se emelyed két élű pennával
Hiba ez magában, 's az a természeti
Erzekeny Fiunak, hogy az illyt meg veti
Meg holtban a Virtust oly formán se fessed,
Hogy az élőt véle tsufosan nevedd
Mivel ha a' meg holt az élőt szerette
Musád az ilyenben tzélyát el vétette.
Azonban a' miatt mások meg itélnek,
'S Mivel Te nem kimélsz mások sem kimelnek.

*

Ezekből úgy hiszem érthetted Barátom
De hogy kedves volt é? továbbra meg látom.
Mert ha e' versemért reám zugolodol
Vagy rosdás késekkel újra vagdolodol
Nem felelek, hanem juttatom eszedbe
Hogy én azt a' virtust vártam személyedbe
Hogy valamint másban keresel hibákat,
Ugy Te is ki álljad az ilyen próbákat.
'S Ha azt akarod hogy Satyrad ne sértsen
Igasság, e' hangon személyed is értsen
Mert a' ki vakságot akar oszlattatni
Annak magát vaknak kár volna mutatni.
'S Valamint nem hiszen azért hogy más mondja,
Ugy mást erőltetni ne legyen fő gondja
Jobb hiddel Társinkban hibákat nem lesni
Hanem igasságot és Virtust keresni.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MTA KIK Kt Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs
Központ Kézirattár, Budapest
OSZK Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Any. Plakát- és Aprónyomtatványtár

*

BÁTHORI
1820 BÁTHORI Gábor: *Emlékezet kövekkel megrakott temető kert, vagy olly Halotti Prédikáziók. Első kötet*, Pesten, Nyomtatott Ns. Trattner János Tamás betűivel, 's költségével, 1820.

BORBÉLY
2004 BORBÉLY Szilárd: *Botrány és gyanú. Adalék Sándorffi, az „orvos és barát” működéséhez*, In: *Mezei Márta 75. születésnapjára*, h. n. [Budapest], Balassi–Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 2004. 12–13.

BORBÉLY
2006 BORBÉLY Szilárd: *Gyilkosság Nagyváradon? Csokonai és Rhédey gróf afférja*, In: *Uő, Arkádiában. Történetek az irodalom történetéből*, Debrecen, Csokonai, 2006, 84–95. (Alföld Könyvek, 19.)

BUDAI
1804 BUDAI Ézsaiás: *Halotti beszéd, melyet császári és királyi aranykúltos méltóságos Kis Rhédei Rhédei Lajos úr ő nagysága kedves élete párjának, néhai méltóságos Kohányi Kátsándy Theresia aszszony felett a' N. Váradi Ref. Templombann April. 15-dik napjänn 1804-benn mondott*, Nagy-Váradonn, Máramarossi Gottlíb Antal' betűivel, 1804.

CSOKONAI
1804 CSOKONAI VITÉZ Mihály: *Halotti versek, melyeket néhai méltóságos Kohányi Kátsándy Theresia aszszony császári és királyi arany-kúltos Kis Rhédei Rhédei Lajos úr házastársának eltemetésekor tartatott Tisztesség tételre készített és el is mondott Csokonai Vitéz Mihály Aprilis 15-dik Napjänn. 1804*, Nagy-Váradonn, Máramorossi Gottlíb Antal' betűivel.

- FÖLDVÁRI
1804
FÖLDVÁRI József: *Halotti predikáció, melyet méltóságos arany kultsos Kis Rhédei Rhédei Lajos ő nagysága kedves élete párjának néhai méltóságos Kohányi Kátsándy Theresia asszony érdemlett utolsó tisztességének megadására készített, és elmondott N. Váradonn Aprilis 15-kén 1804. eszt.* Nagy Váradonn, Máramarossi Gottláb Antal' betűivel, 1804.
- HATVANI
1804
HATVANI István: *Néhai méltóságos Kohányi Kácsándi Theresia asszony' méltóságos Kis Rhédei Rhédei Lajos. Cs. K. kamarás úr' nagy emlékeztű házastársának halálán lévő érzései, Apr. 15-dik Napján 1804., N.Váradon, Máramarosi Gottláb Antal' betűivel.*
- HÉCZEI
1804
Méltóságos arany kultsos Kis Rhédei Rhédey Lajos úr kedves élete párja néhai méltóságos Kohányi Kátsándi Theresia asszony ő nagysága halálára, Nagy-Váradonn, Máramarossi Gottláb Antal' betűivel, 1804.
- JAKAB
1888
JAKAB Elek: *Kolozsvár története. Harmadik kötet, oklevéltárral. Habsburg-Lotharingiai korszak. (1690–1848.),* Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 1888.
- KÁTSÁNDI
1804
Császári és királyi arany kultsos, méltóságos Kis-Rhédei Rhédei Lajos úr' kedves élete párja' méltóságos Kohányi Kátsándi Theresia asszony' utolsó tiszteletének, 's eltemtetésének leírása, Bétsbenn, [1804?].
- KAZINCZY
2015
KAZINCZY Ferenc: *Magyarországi utak, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015. (Kazinczy Ferenc művei)*
- MORVAY
1903
MORVAY Győző: *Galánthai gróf Fekete János. 1741–1803,* Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1903.
- Néhai G. Teleki Mária' sir-balma*
1801
Néhai G. Teleki Mária' sir-balma, Pesten, Nyomt. Trattner Mátyás' betűivel, 1801.
- RÁKAI
2001
RÁKAI Orsolya: *Rhédeyné Kácsándy Terézia temetésének leírása, In: Irodalomtörténeti Közlemények, 105. (2001) 5–6. sz., 712–715.*

- SZABÓ
1989 SZABÓ Péter: *A végtisztesség. A főúri gyászszertartás mint látvány*, Budapest, Magvető, 1989. (Mikrotörténelem.)
- SZILÁGYI
2011 SZILÁGYI Márton: *Egy politikai „pálfordulás” a 18–19. század fordulóján*, In: *Korall*, 12. (2011) 44. sz., 54–80.
- SZILÁGYI
2014 SZILÁGYI Márton: *A költő mint társadalmi jelenség. Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Budapest, Ráció, 2014. (Ligatura.)
- SZINNYEI I.
1891 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. I. kötet, Budapest, Hornyánszky Viktor, 1891.
- TELEKI Ádám
1786 TELEKI Ádám: *Emlékeztető oszlop mellyet néhai igen kedves és ritka virtusokkal fénylett kedves élete párjának, L. Baronissa Hadadi Vesselényi Máriának áldott emlékezetére megkeseredett szível emelt*, Kolo'sváratt, Nyomt. A' Reformatum Kollég. Betüivel, 1786-dik Esztend.
- TELEKI József
1779 TELEKI Io'sef: *Atyafiu barátságának oszlopa. Mellyet ama' maga Nemének, és Emberi Nyomának díszére éltt, minden a' Jót betsülni tudóknak szomorúságára 1778. Esztend. Pünköst Havának 26-dik napján. Ki-múlt Néhai R. Sz. B. Gróf Széki Teleki Eszter aszszonynak, Mélt. Grof Torotzko Sz.-Györgyi Torotzkai 'Sigmoid ur kedves élete párjának emlékezetére Hízelkedést nem esmérő szeretetéből emelni kívánt Tölle el-válásán hóltig Kesergő Testvér Báttya 's igaz Barátytya*, Kolo'sváratt, Nyomt. a' Reform. Koll. Betüivel, 1779. Esztend.
- TELEKI László
1797 TELEKI László: *Buzgó fiúi tiszteletnek 's szeretetnek emlékezet köve, mellyet Ama' mind két Haza igaz Javára élt, de az 1796-dik esztendőben September 1-ső napján minden jóknak valóságos belső szomorúságokra meg-hólt igen kedves édes atyának néhai R. Sz. B. Gróf Széki Teleki József úrnak Felséges Királyunk és Tsászárunk Arany Kóltos Hivének, Belső Titok Tanáttsának, Nemes Ugotsa Vármegye Fő Ispánnyának, és a' Magyar Sz. Korona egyik Örzőjének tiszteletére fiúi érzékeny háladatosságból fel-emelni kívánt*, Pesten, Nyomtatott Trattner Mátyás betüivel, 1797.

TELEKI László
1798

TELEKI László: *Néhai R. Sz. B. Gróf Széki Teleki Ádám úr Felső Királyunk, és Tsászárunk Arany Kóltos Hive, Belső Titok Tanátsossa, és az Erdélyi Fő Igazgató Tanáts egyik Nagy érdemű Tagja. Áldott hamvainak, emlékezetekre, belső érzékeny indulattal szentelte*, Pesten, Nyomtatott Trattner Mátyás betűivel, 1798.

VADERNA
2017

VADERNA Gábor: *A költészet születése. A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*, Budapest, Universitas, 2017.

VOINOVICH
1899

VOINOVICH Géza: *Idősb gróf Teleki László irodalmi munkássága*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 9. (1899) 2. sz., 129–167.